

Centrum vedecko-technických informácií SR

Lamačská cesta 8/A, 811 04 Bratislava

Tel: +421 2/6925 3102, fax: +421 2/6925 3180

E-mail: cvti@cvtisr.sk

www.cvtisr.sk

Potreba systémových zmien slovenského vysokého školstva a príspevok národného projektu k ich príprave a realizácii.

Reflexia a dovetok k súboru podkladových štúdií národného projektu Vysoké školy ako
motory rozvoja vedomostnej spoločnosti

Peter Mederly¹

1. Úvod

Slovenské vysoké školstvo prešlo v roku 1990 zásadnou zmenou, keď sa ešte ako súčasť československého vysokého školstva pretransformovalo z centrálne riadeného systému, ktorého prvkom chýbali základné atribúty akademického prostredia bežné v civilizovanom svete, na systém, ktoré takéto atribúty získal. Z hľadiska realizácie zmien sa 25 rokov, ktoré od roku 1990 uplynuli, dá zhruba rozdeliť na tri obdobia, a to na dve obdobia viac-menej stagnácie a jedno obdobie podstatnej transformácie. Prvým obdobím stagnácie bola druhá polovica 90-tych rokov, ktorá nasledovala po zmene z roku 1990. Potom prišla zásadná reforma pripravená v rokoch 1999 - 2002, ktorú po niekoľkých rokoch znovu vystriedalo obdobie stagnácie trvajúce až do dnešných dní.

Vláda Slovenskej republiky schválila komplexný dokument prezentujúci dlhodobjšiu víziu slovenského vysokého školstva naposledy pre 15 rokmi, v auguste 2000. Táto vízia s názvom *Koncepcia ďalšieho rozvoja vysokého školstva na Slovensku pre 21. storočie* sa následne premietla do nového zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách (ďalej len „vysokoškolský zákon“), ktorý vstúpil do platnosti vo februári 2002, a ktorý sa stal podkladom pre hlbokú systémovú reformu vysokého školstva. Je prirodzené, že pri hĺbke zmien, ktoré vysokoškolský zákon z roku 2002 vo vysokom školstve spôsobil, bolo potrebné po istom období zhodnotiť, čo zmeny priniesli a podľa potreby korigovať ďalší smer vývoja. Ku komplexnejšej analýze stavu vysokého školstva po reforme z roku 2002 však prišlo až v priebehu prvého polroka roku 2013 v rámci vypracovania *Správy o stave školstva a systémových krokoch na podporu jeho ďalšieho rozvoja* (ďalej len „Správa“). Táto správa obsahuje analýzu stavu slovenského vysokého školstva, stanovuje strategický cieľ pre jeho ďalší rozvoj a navrhuje systémové kroky na nasmerovanie rozvoja vysokého školstva k stanovenému strategickému cieľu. Správa, hoci ju prerokovala NR SR, prešla verejnou diskusiou a po zapracovaní jej výsledkov aj medzirezortným pripomienkovým konaním, sa však nedostala na rokovanie vlády a zatiaľ nemá žiadne vyústenie do konkrétnych aktivít.

¹ Autor pôsobil v rokoch 1999 – 2006 na ministerstve školstva vo funkcii generálneho riaditeľa sekcie vysokých škôl a zodpovedal za prípravu a implementáciu reformy vysokého školstva v tomto období. V rokoch 2010 – 2013 pôsobil na ministerstve školstva ako poradca ministra pre otázky vysokého školstva a vedy.

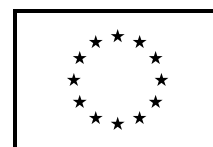
Národný projekt „Vysoké školy ako motory rozvoja vedomostnej spoločnosti“

ITMS kód projektu 26110230120

Centrum vedecko-technických informácií SR, Staré Grunty 52, 842 44 Bratislava 4

Tel.: + 421 692 95 340, e-mail: npmotory@cvtisr.sk, www.vysokoskolacidopraxe.sk

IČO: 00151882, DIČ: 2020798395, Bankové spojenie: Štátna pokladnica 7000064743/8180
Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Európska únia
Európsky sociálny fond

V tomto materiáli budeme vychádzať zo strategického cieľa, ktorý pre slovenské vysoké školstvo Správa sformulovala.² Popíšeme vybrané systémové kroky, ktoré pokladáme pre nasmerovanie slovenského vysokého školstva k danému cieľu za najdôležitejšie. Budeme sa pritom opierať o kroky uvedené v Správe, doplníme ich však návrhmi, ktoré sa do Správy nedostali a sú z pohľadu autora kľúčové. Pri formulácii systémových krokov sa sústredíme na oblasti, ktorými sa zaoberal národný projekt Vysoké školy ako motory rastu (ďalej len „Národný projekt“) a zhradiť aj poznatky, ku ktorým sa v rámci tohto projektu dospelo.

1. Strategický cieľ ďalšieho rozvoja vysokého školstva

Správa sformulovala strategický cieľ pre vysoké školstvo nasledovne

Efektívne fungujúce vysoké školstvo tvoriace súčasť európskeho priestoru vysokoškolského vzdelávania EHEA a európskeho výskumného priestoru ERA, poskytujúce vysokoškolské vzdelávanie s kvalitou zodpovedajúcou medzinárodným štandardom, dostupné pre všetkých občanov, ktorí oň prejavia záujem a preukážu predpoklady na jeho úspešné absolvovanie, tvoriace jadro výskumného potenciálu Slovenska v oblasti základného výskumu a v oblasti aplikovaného výskumu a vývoja a motor rozvoja spoločnosti a regiónov Slovenska.

Pre štruktúrovanie systémových krokov na dosiahnutie strategického cieľa bol tento rozdelený na nasledujúce čiastkové ciele resp. zámery:

- 1. Dostatočne financované a efektívne fungujúce vysoké školstvo systémovo podporujúce kvalitu plnenia poslania vysokých škôl*
- 2. Kvalitný, spoločensky rešpektovaný a primerane odmeňovaný vysokoškolský učiteľ a výskumný pracovník*
- 3. Vysoké školstvo poskytujúce vzdelávanie spĺňajúce medzinárodné štandardy a tvoriace súčasť európskeho priestoru vysokoškolského vzdelávania EHEA*
- 4. Vysoké školstvo dostupné pre všetkých občanov, ktorí oň prejavia záujem a preukážu predpoklady na jeho úspešné absolvovanie*
- 5. Vysoké školstvo tvoriace jadro výskumného potenciálu Slovenska v oblasti základného výskumu a v oblasti aplikovaného výskumu a súčasť európskeho výskumného priestoru ERA*
- 6. Vysoké školstvo reagujúce na aktuálne a očakávané potreby spoločenskej a hospodárskej praxe a predstavujúce motor rozvoja spoločnosti a regiónov Slovenska*

Následne bolo v Správe sformulovaných 22 systémových krokov na napĺňanie vyššie uvedených zámerov. Každý z navrhnutých systémových krokov mal formu úlohy s navrhnutým spôsobom jej riešenia. Zoznam navrhnutých systémových krokov – úloh je uvedený v prílohe tohto materiálu.

2. Návrh systémových zmien pre vybrané oblasti slovenského vysokého školstva

V ďalšom sa sústredíme na návrh systémových zmien resp. opatrení v oblasti financovania vysokých škôl, v oblasti zabezpečovania kvality vysokých škôl a v oblasti vzťahu vysokého školstva a potrieb spoločnosti. Všetky tieto oblasti boli predmetom analýz uskutočňovaných v rámci Národného projektu. Výstupy týchto analýz stručne rekapitulujeme v príslušných častiach materiálu.

² Autor bol v roku 2013 poverený ministrom školstva koordináciou prác na vypracovaní Správy.

2.1 Financovanie vysokého školstva

Na problematiku financovania vysokého školstva sa pozrieme postupne z nasledovných 3 hľadísk: objem prostriedkov vo vysokom školstve, spôsob pridelenia prostriedkov z verejných zdrojov vysokým školám a efektívnosť fungovania vysokého školstva.

2.1.1 Objem prostriedkov vo vysokom školstve

Slovenské vysoké školstvo má v medzinárodnom porovnaní objektívne k dispozícii menej finančných prostriedkov ako veľká väčšina rozvinutých krajín. Jednoznačne to dokumentujú aj výstupy Národného projektu. Zaostávanie je výrazné najmä pokiaľ ide o verejné zdroje. Je to všeobecne známy a preukázaný fakt, argumenty nie je potrebné znovu na tomto mieste opakovať.

Za dôležité však pokladáme zmieniť sa osobitne o časti týkajúcej sa súkromných zdrojov. V odporúčaniach OECD, a tiež iných medzinárodných autorít, ktoré sa zaoberali hodnotením stavu slovenského vysokého školstva, sa opakujú návrhy na zavedenie školného aj pre dennú formu vysokoškolského štúdia na Slovensku. Jednoznačne to odporúčame aj v tomto materiáli. Postup týmto smerom sa predpokladá aj v jednej zo štúdií v rámci Národného projektu. Okrem pozitívneho vplyvu na objem zdrojov vo vysokom školstve by zavedenie školného, spojené samozrejme s vhodným systémom pôžičiek zabezpečujúcim, aby školné nemohlo byť ekonomickou bariérou pre prístup k vysokoškolskému vzdelávaniu, mohlo podstatne prispieť k riešeniu problémov v oblasti usmernenia záujmu o vysokoškolské štúdium k žiaducejšej štruktúre z hľadiska študovaných študijných odborov. V Správe ako oficiálnom dokumente ministerstva sa so zavedením školného nepočíta, pretože to nie je v súlade s politickým programom súčasnej vlády. Pracovné znenie Správy obsahovalo na túto tému nasledujúci návrh, ktorý pokladáme stále za aktuálny systémový krok, ktorý je potrebné urobiť: *Keďže je dôvodne možné predpokladať, že zavedeniu školného v dennej forme štúdia na verejných vysokých školách sa v ďalších rokoch nebude dať vyhnúť, ministerstvo bude analyzovať možnosti zavedenia nového typu pôžičkovej schémy z hľadiska riešenia technických otázok s tým spojených. Cieľom bude odstránenie ekonomických bariér pri prístupe k vysokoškolskému vzdelaniu presunom úhrady nákladov za vzdelávanie na produktívnu časť života absolventa vysokej školy. Pôžičkové systémy, ktoré odstraňujú ekonomické bariéry pri prístupe k vysokoškolskému vzdelávaniu a pritom nepredstavujú pre študenta žiadne vecné riziko pre jeho budúci život, vo svete už bežne fungujú vo forme tzv. income-contingent loans.*

2.1.2 Spôsob pridelovania verejných zdrojov verejným vysokým školám

V slovenskom vysokom školstve sa od roku 2002 používa výkonový systém pridelovania (alokácie) dotácií zo štátneho rozpočtu verejným vysokým školám. Bol navrhnutý so zohľadnením riešení používaných vo viacerých krajinách, najviac podnetov bolo prevzatých z britského systému financovania. Hlavné princípy systému sa za 13 rokov jeho doterajšieho používania prakticky nezmenili.

Tak, ako je to u výkonových systémov bežné, aj slovenské vysoké školy prispôbujú (v rámci možností, ktoré majú) svoje správanie nastaveným pravidlám merania výkonu. Nie všetky takto vznikajúce motivácie však možno z hľadiska verejného záujmu pokladať za pozitívne.

Najväčším problémom súčasného nastavenia výkonového systému je ekonomická motivácia vysokých škôl prijímať čo najväčší počet študentov a udržiavať ich na vysokej škole bez ohľadu na ich kvalitu. Táto (negatívna) motivácia je spätá s každým neregulovaným systémom financovania podľa počtu študentov. Na druhej strane, nie je možné vytvoriť

fungujúci systém financovania vzdelávania, ktorý by nejakým spôsobom nebral do úvahy počet študentov, ktorých vysoká škola vzdeláva. Teoretickým východiskom z tejto dilemy je samozrejme zodpovednosť vysokých škôl prejavujúca sa v tom, že príjmu len toľkých študentov, koľkých im ich kapacity dovoľia kvalitne vzdelávať a študentom, ktorí nepreukážu požadovanú kvalitu počas štúdia ho neumožnia úspešne ukončiť. Predpoklad, že (všetky) vysoké školy na Slovensku túto zodpovednosť majú, prax vyvrátila. Svoj podiel viny na tom má však aj Akreditačná komisia, ktorá si nespĺnila dôsledne jednu zo svojich úloh. Kritériá akreditácie študijných programov totiž stanovujú väzbu počtom študentov, ktorých vysoká škola vzdeláva, a ich personálnymi kapacitami. Keby bola Akreditačná komisia zareagovala na vysoké medziročné nárasty počtov študentov na niektorých vysokých školách resp. na niektorých študijných programoch a využila svoje právo na kontrolu, či v takýchto prípadoch neprišlo k porušeniu podmienok, za ktorých príslušná vysoká škola získala akreditáciu pre daný študijný program (toto právo jej dáva ustanovenie § 83 ods. 12 vysokoškolského zákona³), situácia by sa s veľkou pravdepodobnosťou vyvíjala inak.⁴

Napriek niektorým negatívnym motiváciám je možné pokladať súčasný systém normatívneho financovania vysokoškolského vzdelávania, či výkonový systém pri inštitucionálnom financovaní tvorivej činnosti, za dobrý základ, ktorého doladením je možné tieto negatívne motivácie do značnej miery eliminovať. Nevyhnutne si to však vyžaduje zmenu spôsobu práce Akreditačnej komisie, najmä jej zameranie na dôslednú kontrolu vnútorných systémov kvality vysokých škôl a ich dodržiavania. Tejto otázke sa podrobnejšie venujeme v časti 2.2.1 a 2.2.4. Návrhom na úpravy systému rozpisu dotácií sa venujú aj výstupy Národného projektu.

2.1.3 Efektívnosť fungovania vysokého školstva

Neoddeliteľnou súčasťou diskusie o financovaní vysokého školstva je aj otázka efektívnosti využívania disponibilných zdrojov. Efektívnosť chodu inštitúcie bezprostredne súvisí aj so spôsobom jej riadenia.

Jednou z tém, ktorá sa pravidelne opakuje v analýzach súčasného stavu slovenského vysokého školstva, je kritika súčasnej úpravy vnútorného riadenia a vnútornej organizácie vysokých škôl vo vysokoškolskom zákone, ktoré si vyžadujú zmenu. Diskutuje sa pritom najmä o vymedzení zodpovednosti a právomocí jednotlivých zložiek samosprávy vysokých škôl a o pravidlách týkajúcich sa vnútornej organizácie vysokých škôl a jej samosprávnych orgánov. Za nevyhnutné treba pokladať aj zvýšenie účinnosti odpočtu činnosti vysokých škôl vo vzťahu k spoločnosti (accountability).

Na tomto mieste sa zmienim o niektorých opatreniach v oblasti potrebného zvýšenia accountability. Základným predpokladom účinnosti týchto opatrení sú spoľahlivé a verejne prístupné informácie o činnosti a hospodárení jednotlivých vysokých škôl. V tejto oblasti

³ Príslušné ustanovenie znie nasledovne:

(12) Akreditačná komisia je oprávnená požadovať od vysokých škôl a externých vzdelávacích inštitúcií informácie týkajúce sa uskutočňovania akreditovaných činností aj kedykoľvek počas platnosti akreditácie. Ak zistí, že vysoká škola alebo externá vzdelávacia inštitúcia prestala spĺňať kritériá na priznanie zodpovedajúceho práva, môže iniciovať akreditáciu príslušnej činnosti.

⁴ Pri spätnom pohľade sa ukazuje, že model fungovania vysokého školstva zvolený v rámci reformy pripravenej v rokoch 1999-2002 je mimoriadne citlivý na bezchybné fungovanie Akreditačnej komisie vo všetkých oblastiach jej pôsobenia ustanovených zákonom. Možno konštatovať, že napriek veľkému objemu práce, ktorý Akreditačná komisia od roku 2002 vykonala, a za ktorý jej patrí uznanie, v niektorých oblastiach nespĺnila v dostatočnej miere svoje povinnosti (poukazujú na to na viacerých miestach aj výstupy Národného projektu), čo malo podstatný negatívny vplyv na stav slovenského vysokého školstva.

*Potreba systémových zmien slovenského vysokého školstva
a príspevok národného projektu Vysoké školy ako motory rastu k ich príprave a realizácii*

majú nezastupiteľnú úlohu informačné systémy, a preto je potrebný ich ďalší rozvoj s dôrazom na ich vzájomnú prepojiteľnosť a integráciu s ostatnými informačnými systémami verejnej správy. Keď hovoríme o odpočte vo vzťahu k verejnosti, je potrebné aj sprístupnenie relevantných častí obsahu týchto informačných systémov (samozrejme pri zachovaní legislatívnych ustanovení o prístupe k osobným údajom) laickej aj odbornej verejnosti:

Úlohou ministerstva v oblasti informačných systémov by mal byť napríklad podstatne väčší tlak na využívanie možností, ktoré pre manažment verejných vysokých škôl, ako aj pre získavanie informácií dôležitých z hľadiska ministerstva, poskytuje finančný informačný systém SOFIA, ktorý financuje, a ktorého vývoj koordinuje, ministerstvo. Ďalším kľúčovým prvkom je vytvorenie informačného systému podporujúceho a sprehľadňujúceho činnosť AK.

Stabilnou témou diskusií o vysokom školstve zaoberajúcich sa jeho efektívnosťou je aj výzva „zjednodušte vysokoškolský zákon“. Je zrejmé, že komplikovaná legislatíva znižuje efektívnosť systému, a preto sa táto výzva dá pokladať za pochopiteľnú. V súvislosti s ňou si však je potrebné uvedomiť, že stručnejšia legislatíva sa dá dosiahnuť len zjednodušením alebo úplným zrušením niektorých procesov, ktoré vo vysokom školstve v súčasnosti prebiehajú a vyžadujú si podrobné úpravy vo vysokoškolskom zákone a v nadväzujúcich predpisoch.

Pretože legislatíva nie je cieľ, ale len prostriedok na dosiahnutie dobrého fungovania vysokého školstva, nemožno pri výbere procesov, ktoré by sa mali zjednodušiť alebo zrušiť, brať do úvahy len kritérium zjednodušenia legislatívy, ale v prvom rade skutočnosť, nakoľko sa odbúrajú neefektívne činnosti na vysokých školách a uvoľnia energiu na sústredenie sa na podstatné činnosti.

Situáciu v tomto smere dobre charakterizuje nasledujúca časť Správy: *Každý proces, ktorý vo vysokom školstve v súčasnosti beží, mal minimálne v čase svojho zavedenia do systému nejaké odôvodnenie. Čas však ukázal, že viaceré z procesov už svoje odôvodnenie stratili resp. nepriniesli to, čo sa od nich očakávalo. Ďalšia skupina procesov vznikla ako kompromis, ktorý bol nevyhnutný v čase zmien vo vysokom školstve, ale po stabilizácii týchto zmien je možné posunúť sa ďalej.*

Správa ďalej uvádza (a odôvodňuje) ako príklady možných zjednodušení v systéme slovenského vysokého školstva

- zjednodušenie procesu akreditácie študijných programov jej nahradením akreditáciou pre študijný odbor a podstatným zvýšením dôrazu na vnútorné systémy zabezpečenia kvality a dosiahnuté výsledky vzdelávania (learning outcomes) a
- zrušenie vedecko-pedagogických titulov „profesor“ a „docent“ a ponechanie len príslušných funkčných miest s tým, že zrušenie vedecko-pedagogických titulov by sa nedotklo titulov, ktoré už boli udelené.

Pôvodne Správa uvádzala ako príklad možného zjednodušenia aj zrušenie kategorizácie vysokých škôl. K tomuto návrhu sa vraciame v časti 2.2.3

2.1.4 Príspevok Národného projektu k príprave a realizácii systémových zmien v oblasti financovania

Výstupy Národného projektu obsahujú podrobnú analýzu vybraných stránok financovania slovenských vysokých škôl. V tejto oblasti výstupy zahŕňajú

- základné informácie o financovaní slovenského vysokého školstva a ich porovnanie v medzinárodnom kontexte;

*Potreba systémových zmien slovenského vysokého školstva
a príspevok národného projektu Vysoké školy ako motory rastu k ich príprave a realizácii*

- porovnanie systémov financovania vysokého školstva na Slovensku a v Českej republike s osobitným dôrazom na porovnanie financovania vysokoškolského vzdelávania;
- porovnanie systému financovania slovenského vysokého školstva so systémami vo viacerých rozvinutých krajinách, ako aj jeho zhodnotenie z hľadiska analytických štúdií, ktoré zaoberajú problematikou financovania vysokého školstva na teoretickej úrovni; v rámci toho sa prezentujú 3 biznis modely financovania vysokých škôl;

Výsledky analýzy znovu potvrdili skutočnosť, že Slovensko je krajinou, ktorá podpriemerne investuje do vysokoškolského vzdelávania. V rámci porovnania financovania vysokoškolského vzdelávania na Slovensku a v Českej republike obsahujú výstupy Národného projektu aj analýzu vplyvu zohľadnenia miery zamestnateľnosti absolventov na rozpočty vysokých škôl. Túto časť analýzy je potrebné pokladať za významný prínos pre ďalší vývoj systému financovania na Slovensku, pretože upozorňuje na relatívne (v porovnaní s ČR) vysoký dopad tohto ukazovateľa na rozpočet vysokých škôl, pričom z hľadiska aktuálnosti a podrobnosti používaných vstupných údajov slovenský model za českým zaostáva. Analýza sa sústredila aj na porovnanie zohľadňovania ekonomickej a personálnej náročnosti študijných programov pri financovaní so záverom, že v tejto oblasti neboli identifikované zásadné rozdiely, ale tak na Slovensku ako aj v ČR je potrebné venovať v ďalšom pozornosť spresneniu východiskových parametrov pri určovaní dotácie na študijné programy.

V časti týkajúcej sa porovnania systému financovania slovenského vysokého školstva so systémami vo viacerých rozvinutých krajinách sa okrem iného konštatuje, že Slovensko patrí medzi krajiny s nízkym podielom súkromných zdrojov vo vysokom školstve. V tejto súvislosti sa uvádza, že všeobecný trend vo financovaní vysokých škôl jednoznačne smeruje zvýšenej spoluúčasti na financovaní vysokých škôl tými, ktorí z ich činnosti získavajú benefity, pričom sa špecifikuje, že „v našich zemepisných šírkach“ je to v prvom rade školné.

Prezentované biznis modely činnosti vysokých škôl sú inšpiráciou pre ďalší postup v oblasti zefektívňovania fungovania slovenského vysokého školstva. Zároveň sa odporúča naďalej sledovať doterajší trend a nechať sa pri vývoji nášho systému inšpirovať financovania riešeniami používanými v britskom systéme. Osobitne sa v tejto súvislosti rozoberá britský systém financovania výskumu (RAE/REF) a jeho zjednodušená implementácia, ktorá sa používa v rámci komplexnej akreditácie na Slovensku. Národný projekt v tejto časti upozorňuje aj na prvky deformujúce slovenský systém financovania nesystémovými zásahmi doň. Zdôrazňuje tiež nevyhnutnosť existencie strategickej vízie pre vysoké školstvo, ktorá v súčasnosti na Slovensku chýba.

2.2 Zabezpečovanie kvality vysokého školstva

Kvalita vysokých škôl je v súčasnosti najdiskutovanejšou témou týkajúcou sa vysokého školstva na Slovensku. Jej zabezpečenie je prvoradou úlohou samotných vysokých škôl. Overenie, či si vysoké školy túto úlohu plnia, ja zase prvoradou úlohou Akreditačnej komisie. Základným nástrojom, prostredníctvom ktorého sú úlohy vysokých škôl a Akreditačnej komisie pri zabezpečovaní kvality podľa v súčasnosti medzinárodne používanej paradigmy prepojené, sú vnútorné systémy kvality.⁵ V oblasti zabezpečenia kvality je základnou úlohou vysokej školy mať funkčný vnútorný systém kvality a základnou úlohou Akreditačnej komisie

⁵ Vychádzajúc z medzinárodne používaného spojenia “internal quality assurance” by bolo vhodnejšie hovoriť o “vnútorných systémoch zabezpečenia kvality”, ale budeme používať slovné spojenie uvedené vo vysokoškolskom zákone.

je kontrola, či vysoká škola funkčný vnútorný systém kvality má. Preto sa v ďalšom v prvom rade pozrieme na situáciu v oblasti vnútorných systémov kvality.

Štandardným predmetom hodnotenia kvality vysokej školy je aj kvalita jej výskumnej a umeleckej činnosti. Na rozdiel od hodnotenia kvality vzdelávacej činnosti, kde zatiaľ prakticky neexistujú medzinárodne akceptované metódy jej priameho merania, je v prípade hodnotenia výskumnej činnosti k dispozícii viacero medzinárodne overených postupov. Aj na situáciu v tejto oblasti sa pozrieme podrobnejšie.

Treťou témou, ktorej sa budeme osobitne venovať v tejto časti, je otázka kategorizácie vysokých škôl, ktorá tiež frekventovane zaznieva v diskusiách o slovenskom vysokom školstve.

2.2.1 Vnútorné systémy kvality

Hoci je súčasný systém zabezpečovania kvality vysokoškolského vzdelávania založený najmä na posudzovaní plnenia minimálnych podmienok, ako jedna z podmienok akreditácie sa vyžaduje od vysokých škôl tiež existencia vnútorného systému kvality v rámci vysokej školy. Ako však dokumentovali aj výsledky druhej komplexnej akreditácie, a zdôrazňuje sa to aj vo výstupoch Národného projektu, pozornosť venovaná Akreditačnou komisiou splneniu tejto podmienky bola sa zamerala len na formálnu stránku týchto systémov.

Za rozhodujúce v oblasti externého zabezpečenia kvality v súčasnej medzinárodnej praxi je potrebné pokladať zásadnú zmenu paradigmy spočívajúcu v tom, že úlohou akreditačných komisií (external quality assurance agencies) je v prvom rade zaoberať sa vnútornými systémami kvality jednotlivých vysokých škôl a ich súčastí, a to tak z hľadiska ich nastavenia (teda, z hľadiska toho, čo sa v nich píše), ako aj z hľadiska ich funkčnosti (teda aké sú konkrétne výsledky ich uplatňovania).

Sú to práve vnútorné systémy kvality, ktoré musia obsahovať podmienky garantujúce, že vysoká škola / fakulta spĺňa minimálne podmienky pre jednotlivé akreditované činnosti resp. oblasti. Pokiaľ je vnútorný systém kvality dobre nastavený a funkčný (čo má Akreditačná komisia overiť), zabezpečuje, že vysoká škola spĺňa stanovené minimálne podmienky. Navyše, prostredníctvom uplatnenia svojho vnútorného systému kvality by vysoká škola mala byť schopná preukázať, že pravidlá hodnotenia študentov a práce vysokoškolských učiteľov garantujú, že štúdium úspešne neskončí študent, ktorý nedosiahne požadovanú minimálnu úroveň znalostí a súčasne, že hodnotenie študentov umožňuje rozlíšiť medzi výborným, priemerným a podpriemerným študentom (čo súčasný systém akreditácie v princípe nedokáže zabezpečiť). Dá sa oprávnene očakávať, že dobre nastavený proces kontroly vnútorných systémov kvality by podstatne znížil administratívnu náročnosť procesu akreditácie tak na strane Akreditačnej komisie, ako aj na strane vysokých škôl v porovnaní so súčasným stavom.

2.2.2 Hodnotenie kvality výskumnej činnosti a umeleckej činnosti

Cieľom ministerstva v oblasti vysokoškolskej vedy a techniky deklarovaným v čase prípravy a implementácie reformy vysokého školstva odvíjajúcej sa od vysokoškolského zákona z roku 2002 bolo, aby sa vysoké školy stali, tak ako tomu je prakticky vo všetkých vyspelých štátoch, základom výskumného a vývojového potenciálu štátu. Ministerstvo ako ústredný orgán pre nadrezortnú vedu a techniku však zároveň deklarovalo, že podpora vysokoškolského výskumu a vývoja sa nebude diať administratívnymi rozhodnutiami na úkor ostatných subjektov výskumu a vývoja na Slovensku. Naopak, cieľom ministerstva je vytvoriť v oblasti výskumu a vývoja súťažné prostredie podnecujúce všetky zainteresované subjekty zvyšovať svoj výkon a spoluprácu v tejto oblasti. Takéto súťažné prostredie podporujúce

*Potreba systémových zmien slovenského vysokého školstva
a príspevok národného projektu Vysoké školy ako motory rastu k ich príprave a realizácii*

zároveň spoluprácu bude najlepším stimulom aj na rozvoj vysokoškolského výskumu a vývoja.

Ministerstvo v roku 2011 konkretizovalo svoju predstavu jednotného systému periodického hodnotenia výskumu a vývoja na vysokých školách a v ostatných výskumných organizáciách, ktorého výsledky by slúžili ako podklad pre dlhodobé inštitucionálne financovanie výskumu v dokumente *Aktualizácia dlhodobého zámeru štátnej vednej a technickej politiky do roku 2015* nazývaného tiež *Stratégia Fénix*.

Charakteristickými znakmi navrhovaného periodického hodnotenia boli:

- a) jednotné pravidlá hodnotenia výskumu pre verejné a štátne vysoké školy, ostatné verejné a štátne výskumné organizácie a súkromné vysoké školy, ktoré sa chcú uchádzať o dlhodobé inštitucionálne financovanie zo štátneho rozpočtu,
- b) hodnotenie výskumu a vývoja po oblastiach s následným porovnaním výsledkov medzi rôznymi oblasťami založeným na koncepte národnej a medzinárodnej excelencie (implementáciou princípov britského systému Research Assessment Exercise / Research Excellence Framework),
- c) v hodnotení bude venovaná osobitná pozornosť aj dopadom výsledkov resp. výstupov výskumu, a to ako vo forme vedeckého ohlasu publikovaných výsledkov (citácie), tak aj vo forme uplatnenia konkrétnych realizačných výstupov (inovácií) v praxi (t. j. zavedenie nového výrobku, výrobného procesu, novej služby, novej organizácie práce alebo nových metód riadenia do praxe),
- d) účasť zahraničných expertov na hodnotení,
- e) podklady, metódy, ako aj výsledky hodnotenia, budú verejne prístupné prostredníctvom internetu,
- f) súčasťou systému budú postupy a nástroje na kontrolu údajov predkladaných na účely hodnotenia inštitúciami,
- g) systém umožní korekcie prípadných organizačných alebo inštitucionálnych zlyhaní, a to aj na žiadosť jednotlivcov,
- h) výsledky hodnotenia budú podkladom pre dlhodobé inštitucionálne financovanie.

Uskutočnenie prvého kola periodického hodnotenia sa očakávalo v roku 2014. Bola zriadená spoločná pracovná skupina zo zástupcov ministerstva, vysokých škôl a SAV, ktorej úlohou bolo periodické hodnotenie pripraviť. Stratégia Fénix sa však nerealizovala a tieto plány ministerstva skončili v zabudnutí.

Ministerstvo sa k myšlienke aplikácie postupov dobrej praxe v oblasti komplexného hodnotenia výskumu vrátilo znovu v Správe, tentokrát však len s ambíciou na jej uplatnenie pri hodnotení vysokoškolského výskumu. Konštatovalo v nej, že komplexné hodnotenie výskumu na vysokých školách, ktoré sa v súčasnosti uskutočňuje v rámci komplexnej akreditácie, je založené na princípoch britského systému RAE (Research Assessment Exercise) používaného od roku 1986. Na základe výsledkom prvej komplexnej akreditácie Správa tiež konštatovala, že v súčasnosti (rozumej v prvej komplexnej akreditácii) sa používa na Slovensku zjednodušená implementácia tohto systému, ktorá už splnila svoju historickú úlohu a je potrebné ju ďalej rozvinúť s cieľom priblížiť sa pri hodnotení súčasnej úrovni britského systému. Napriek uvedenému konštatovaniu v Správe, ktorá je oficiálnym dokumentom ministerstva, to isté ministerstvo súčasne schválilo podrobné pravidlá pre hodnotenie výskumu v rámci druhej komplexnej akreditácie, ktoré sú v priamom rozpore s princípmi systému RAE/REF deklarovanými vo všeobecnej časti našich kritérií za princípy nášho systému hodnotenia. Napriek tomuto evidentnému vnútornému rozporu v kritériách sa hodnotenie výskumu v rámci druhej komplexnej akreditácie podľa nich uskutočnilo.

Riešenie do budúcnosti je jednoduché: naplniť systémový krok navrhnutý v Správe, a to napríklad realizáciou vyššie uvedeného návrhu zo stratégie Fénix, a to aspoň v oblasti vysokoškolského výskumu.

2.2.3 Kategorizácia vysokých škôl⁶

Tak, ako u viacerých iných oblastí vysokého školstva, ani v oblasti kategorizácie vysokých škôl nie je možné hovoriť o jednoznačne definovanej medzinárodnej norme resp. medzinárodne akceptovanej schéme. V reforme z roku 2002 sa predpokladalo, že na Slovensku budú existovať vysoké školy univerzitného charakteru poskytujúce všetky tri stupne vysokoškolského vzdelávania a neuniverzitného charakteru zameriavajúce prevažne na prakticky orientované bakalárske študijné programy. Pokladáme za užitočné odcitovať príslušné ustanovenia pôvodného znenia vysokoškolského zákona z roku 2002. Kategorizáciou vysokých škôl sa zaoberal § 2 v odsekoch 14 až 16, ktoré zneli takto:

(14) Univerzitné vysoké školy poskytujú vzdelávanie v študijných programoch všetkých troch stupňov s významným podielom študijných programov druhého stupňa a študijných programov tretieho stupňa. Študijné programy uskutočňujú v nadväznosti na svoje činnosti v oblasti vedy, techniky alebo umenia a v súlade s aktuálnym stavom a rozvojom týchto oblastí. Slovo "univerzita", prípadne z neho odvodené tvary slov môžu mať vo svojom názve len univerzitné vysoké školy.

(15) Neuniverzitné vysoké školy (§ 52 ods. 2 a § 75 ods. 2) sa označujú ako odborné vysoké školy; poskytujú vysokoškolské vzdelávanie prevažne v študijných programoch prvého stupňa.

(16) Univerzitná vysoká škola, ktorá dosahuje vynikajúce výsledky v oblasti vedy a techniky, ako aj pri uskutočňovaní študijných programov tretieho stupňa, je výskumná univerzita.

Znenie ustanovení § 52 ods. 2 a § 75 ods. 2 citovaných v odseku 15 bolo nasledujúce:

§ 52

(2) Bakalárske študijné programy, ktoré poskytuje odborná vysoká škola (§ 2 ods. 15), sa zameriavajú najmä na využitie súčasných poznatkov vedy alebo umenia a zvládnutie ich použitia vrátane praktických schopností a zručností potrebných na výkon povolania.

(3) Vysokoškolskí učitelia univerzitných vysokých škôl (§ 2 ods. 14 a § 111 ods. 1) okrem lektorov (odseky 4, 5, 8 a 9) sa aktívne zúčastňujú na výskumných, vývojových, liečebno-preventívnych alebo umeleckých činnostiach zameraných na získanie nových poznatkov, vývojových produktov alebo umeleckých diel, alebo umeleckých výkonov. U vysokoškolských učiteľov odborných vysokých škôl pôsobiacich vo funkciách docent, odborný asistent a asistent možno nahradiť aktívnu účasť na výskumných, vývojových alebo umeleckých činnostiach zameraných na získanie nových poznatkov, vývojových produktov alebo umeleckých diel sledovaním aktuálneho stavu vedy, techniky a umenia, ktoré zabezpečí, že vzdelávacia činnosť sa bude realizovať na úrovni najnovších poznatkov.

Novela vysokoškolského zákona z roku 2007 zmenila príslušné ustanovenia § 2 nasledovne

(13) Vysoké školy môžu byť za splnenia ustanovených kritérií (§ 82 ods. 7) začlenené medzi
a) univerzitné vysoké školy alebo
b) odborné vysoké školy.

⁶ Túto tému by bolo možné z vecného hľadiska zaradiť aj do časti 4 tohto dokumentu; pretože kategorizácia je v súčasnosti predmetom komplexnej akreditácie, zaradili sme ju do časti venovanej kvalite.

*Potreba systémových zmien slovenského vysokého školstva
a príspevok národného projektu Vysoké školy ako motory rastu k ich príprave a realizácii*

(14) Univerzitná vysoká škola poskytuje vzdelávanie v študijných programoch všetkých troch stupňov a vykonáva najmä základný výskum. Študijné programy uskutočňuje v nadväznosti na svoje činnosti v oblasti vedy, techniky alebo umenia a v súlade s aktuálnym stavom a rozvojom týchto oblastí. Slovo "univerzita", prípadne z neho odvodené tvary slov môže mať vo svojom názve len univerzitná vysoká škola, ak osobitný predpis neustanovuje inak.

(15) Odborná vysoká škola poskytuje vysokoškolské vzdelanie v študijných programoch prvého stupňa a vykonáva najmä aplikovaný výskum. Názov odbornej vysokej školy obsahuje slová "odborná vysoká škola".

(16) Vysoká škola, ktorá nie je začlenená medzi univerzitné vysoké školy alebo odborné vysoké školy, poskytuje vysokoškolské vzdelávanie najmä v študijných programoch prvého stupňa, druhého stupňa a v študijných programoch podľa § 53 ods. 3 a vykonáva najmä základný výskum. Názov vysokej školy, ktorá nie je začlenená medzi univerzitné vysoké školy alebo odborné vysoké školy, obsahuje slovné spojenie "vysoká škola".

Zastávame názor, že uvedená zmena kategorizácie bola jednoznačne krokom v nesprávnom smere, a to tak po vecnej stránke, ako aj po formálnej stránke.⁷ Namiesto podrobnejšieho zdôvodnenia tohto tvrdenia uvediem vyjadrenie a návrh ohľadne kategorizácie, ktorý bol pôvodne súčasťou Správy, ale vedenie ministerstva ho z konečného textu vypustilo. Znel nasledovne:

Zrušenie kategorizácie vysokých škôl na úrovni vysokoškolského zákona. Kategorizácia zavedená v roku 2002 sa nenaplnila (lebo do roku 2007 sa neuskutočnila komplexná akreditácia). Kategorizácii zavedenej novelou vysokoškolského zákona v roku 2007 chýba vnútorná logika a napriek tomu, že komplexná akreditácia sa po roku 2007 uskutočnila, jej vplyv na kategorizáciu bol prakticky nulový. Okrem toho, pôvodne hlavný cieľ kategorizácie, teda rozdielne financovanie na základe výkonu a kvality vysokej školy, sa podarilo zaviesť aj bez kategorizácie vysokých škôl a je potrebné len doladiť ho (pozri úlohu VŠ-1-2). Pre ilustráciu: v roku 2011 získalo prvých 5 verejných vysokých škôl v poradí podľa objemu inštitucionálnych finančných prostriedkov na výskum na tento účel od ministerstva 72,9 mil. €, zatiaľ čo posledných 5 verejných vysokých škôl získalo 6,7 mil. €, teda približne 11x menej. Pri prepočítaní koľko inštitucionálnych prostriedkov na výskum pripadlo na študenta bolo maximum 1 666 € a minimum 318 € (nebrali sme do úvahy umelecké vysoké školy). Je si tiež potrebné uvedomiť, že pokusy zohľadniť zaradenie vysokých škôl pri výkonovom financovaní by viedli k tomu, že za ten istý výkon vo výskume, napríklad článok v karentovanom časopise, by jedna vysoká škola, zaradená napríklad v kategórii univerzít, dostala iné finančné ocenenie ako vysoká škola zaradená v inej kategórii. Navyše by to podporovalo stav, ktorý je viditeľný aj dnes, že niektoré fakulty popredných vysokých škôl nedosahujú dostatočnú úroveň a vezú sa len v závese výborných fakúlt týchto vysokých škôl. Dnes na to tieto fakulty aj finančne doplácajú, potom by sa toto doplácanie nezaslúžene znížilo. Zrušenie kategorizácie vysokých škôl zo zákona by bolo aj odrazom vnímania súčasných trendov vo vysokom školstve vedúcich k podstatne komplexnejšiemu hodnoteniu plnenia poslania jednotlivých vysokých škôl ako len ich zaradenie do kategórie univerzita – neuniverzita (pozri projekt EK Multirank).

Tento návrh, ktorý by bolo možné doplniť aj ďalšími argumentami, pokladáme aj dnes za aktuálny a jeho realizácia by bola dôležitým systémovým krokom v oblasti vysokého školstva. Zastávame názor, pre ktorý nachádzame (prinajmenšom čiastočnú) podporu aj vo výstupoch Národného projektu, že na Slovensku nie je potrebné vytvárať na úrovni

⁷ V ďalších novelizáciách zákona prišlo k čiastočnému odstráneniu nedostatkov uvedených ustanovení, ale základný problém s kategorizáciou, ktorá vysoké školy „škatulkuje“ a obmedzuje im niektoré činnosti, zostal.

vysokoškolského zákona duálny systém vysokých škôl. Potrebné je začať poskytovať skutočne profesijne orientované bakalárske študijné programy, ktoré v súčasnosti evidentne chýbajú. Ak ich, medzi akademicky orientovanými, chce poskytovať výskumne orientovaná vysoká škola, prečo by jej v tom mal zákon brániť? A naopak, ak prevažne odborne orientovaná vysoká škola má jednu alebo dve katedry s personálnym obsadením produkujúcim kvalitný výskum a spĺňa podmienky na poskytovanie študijného programu druhého a prípadne aj tretieho stupňa, prečo by jej to mal zákon zakazovať?

2.2.4 Príspevok Národného projektu k príprave a realizácii systémových zmien v oblasti zabezpečovania kvality vysokého školstva

Národný projekt sa explicitne venuje aj otázkam zabezpečovania kvality vo vysokom školstve. V jeho výstupoch týkajúcich sa tejto oblasti sú spracované nasledovné témy:

- systém zabezpečovania kvality ako nástroj na podporu diverzifikácie
- analýza výsledkov komplexnej akreditácie;
- diskusia o vnútorných systémoch zabezpečenia kvality;

Vo výstupoch Národného projektu sa uvádza, že kľúčovým nástrojom pre podporu diverzifikácie vo vysokom školstve je systém zabezpečovania kvality a systém financovania. V tejto súvislosti sa konštatuje, že zámery z programového vyhlásenia vlády v oblasti zabezpečenia kvality sú chvályhodné, ale sú zamerané prevažne na výskumne orientované univerzity a neľahčie rozvoj druhého prúdu vysokých škôl zameraných na vzdelávanie, prepojenie na trh práce a rozvoj regiónu, ktoré Slovensko potrebuje. Problémom totiž je, že okrem hodnotenia úspešnosti absolventov nie sú pre tento prúd k dispozícii vhodné, objektívne stanovené indikátory, a preto je potrebné sa snažiť ich hľadať. Konštatuje sa tiež, že prístup zameraný aj na druhý prúd „je trochu mimobežný“ s úsilím a prístupom Akreditačnej komisie.

V súvislosti s dopadom výsledkom prvej komplexnej akreditácie a s očakávaným dopadom výsledkov druhej komplexnej akreditácie na diverzifikáciu vysokého školstva sa konštatuje, že tadiaľto cesta pre systémovú diverzifikáciu nepovedie. Celý systém (externého) zabezpečenia kvality na Slovensku sa charakterizuje ako uzavretý s minimálnou účasťou odborníkov zo zahraničia.

Samotná komplexná akreditácia sa vo výstupoch Národného projektu hodnotí ako pomerne transparentný ale nadmieru náročný proces. Rozsah procesu akreditácie študijných programov, ktorý by sa mal v rámci komplexnej akreditácie realizovať, presahuje kapacitu zapojených osôb.

Výstupy Národného projektu označujú za veľmi otáznym prístup Akreditačnej komisie k vnútorným systémom zabezpečenia kvality. AK vydala pre každú vysokú školu jednotné stanovisko v znení, že „na základe hodnotenia kritérií KVSK-A1 až KVSK-A6 a kritérií KVSK-B1 až KVSK-B6 Akreditačná komisia konštatuje, že Univerzita XY má v súčasnosti vyhovujúci vnútorný systém kvality a jeho uplatňovanie je na dostatočnej úrovni.“ Zdá sa teda, že išlo skôr o formálne posúdenie vnútorných systémov kvality, ktoré sledovalo ich formálne prerokovanie a schválenie, nie však ich využívanie, získané výsledky a efektivitu. Výsledkom takejto práce AK je aj skutočnosť, že ENQA ju neodporučila prijať za svojho riadneho, ale len za pridruženého člena. V dlhodobom horizonte môže neplnenie medzinárodných štandardov a noriem Akreditačnou komisiou viesť k problémom s transferom výsledkov zo slovenských vysokých škôl v rámci mobility, ale aj uplatnenia kvalifikácií na európskom trhu práce.

V jednej z podrobných štúdií, ktorá vznikla v rámci Národného projektu, je to vyjadrené aj úplne explicitne: Úpadok slovenského vysokého školstva má na svedomí z veľkej časti aj Akreditačná komisia (pozri tiež poznámku pod čiarou č. 4)

2.3 Vzťah vysokého školstva a potrieb spoločnosti

V súlade so Správou možno konštatovať, že doteraz sa na Slovensku nevenovala osobitná pozornosť problému väzby vysokoškolského vzdelávania a potrieb praxe. Uspokojovali sme sa aj tým, že nezamestnanosť absolventov vysokých škôl na Slovensku je dlhodobo podstatne nižšia ako nezamestnanosť absolventov stredných škôl a relatívne dobré výsledky sme dosahovali v tomto indikátore aj z hľadiska medzinárodných porovnaní. Vzťah vysokého školstva a potrieb spoločnosti bezprostredne súvisí aj s všeobecne vo svete akceptovanou treťou hlavnou úlohou vysokých škôl, ktorou sú, popri vysokoškolskom vzdelávaní a výskume, služby spoločnosti a regiónu. Pre vysoké školy, na ktorých výskum a vývoj nehrá dominantnú úlohu, by okrem vzdelávania mala byť práve táto oblasť podstatnou súčasťou ich poslania.

2.3.1 Opatrenia na posilnenie napĺňania potrieb spoločnosti zo strany vysokého školstva

Správa navrhla v oblasti vzťahov vysokého školstva a potrieb spoločnosti systémové kroky a opatrenia, ktorých obsah by sa dal zhrnúť nasledovne:

- podporovať vysokoškolské vzdelávanie s väzbou na celospoločenské potreby a hospodársky rozvoj s osobitným zreteľom na oblasti prírodných a technických vied;
- analyzovať možnosti podpory praktickej prípravy študentov vo vybraných študijných odboroch; v závislosti od možnosti získania relevantných údajov pre túto oblasť implementovať do systému financovania zložku na podporu osobitných nákladov vysokých škôl spojených s touto praktickou prípravou;
- do systému financovania doplniť prvky podporujúce komerčné výstupy výskumu, patenty a rozvoj aktivít v rámci vedeckých a technologických parkov pri vysokých školách;
- zabezpečiť implementáciu profesijne orientovaných bakalárskych študijných programov; v rámci opatrení na podporu rozvoja profesijne orientovaných bakalárskych študijných programov sa ministerstvo v spolupráci s rezortom práce zameria na iniciovanie revízie kvalifikačných predpokladov na obsadzovanie pozícií vo verejnej správe s cieľom dosiahnuť, aby sa nevyžadoval 2. stupeň vysokoškolského vzdelávania pre pozície, kde vzhľadom na ich pracovnú náplň postačuje bakalárske vzdelanie;
- pravidelne zverejňovať aktuálne údaje o uplatnení absolventov vysokých škôl, a to vždy v prvom štvrtroku kalendárneho roka;
- podporovať aktivity vysokých škôl pri rozvoji regiónu ich zohľadnením v rámci hodnotenia vysokých škôl a ich financovania;
- podporovať spoluprácu vysokých škôl so súkromným sektorom, a to najmä prostredníctvom systému ich financovania napríklad zvýšenou podporou profesijne orientovaných bakalárskych študijných programov, zohľadňovaním schopnosti vysokej školy riešiť problémy praxe na základe kontraktov so súkromným sektorom a odstraňovaním bariér na prechod medzi akademickým prostredím a súkromným sektorom;
- vytvárať motivačné podmienky pre podnikateľské subjekty na užšiu spoluprácu s vysokými školami.

Z navrhovaných opatrení ministerstvo zaviedlo doteraz motivačné štipendiá a realizovalo prvé pokusy o zohľadnenie výsledkov spolupráce vysokých škôl s praxou vo financovaní.

2.3.2 Príspevok Národného projektu k príprave a realizácii systémových zmien v vzťahu vysokého školstva a potrieb spoločnosti

Viacero výstupov Národného projektu sa venuje problematike súvisiacej so vzťahom vysokého školstva a potrieb spoločnosti. Súčasťou prezentovaných analýz a diskusií sú:

- diskusia o masifikácii vysokého školstva a potrebe jeho diverzifikácie;
- diskusia o profesijne zameranom segmente vysokého školstva;
- analýzy v oblasti prepojenia na trh práce;
- analýza situácie v oblasti odlivu mozgov zo Slovenska a nerovností v prístupe k vysokoškolskému vzdelávaniu;

Pri diskusii o masifikácii vychádza Národný projekt zo všeobecne známeho faktu o expanzii slovenského vysokého školstva v posledných 25 rokoch, osobitne po roku 2000, ktorá z hľadiska počtu študentom vyvrcholila v roku 2008 odkedy sa začína už prejavovať pokles spôsobený klesajúcou demografickou krivkou. Konštatuje sa, že prechod k masifikácii viedol vo svete k nevyhnutnej diverzifikácii vo vysokom školstve, ktorá v rôznych krajinách nadobudla rôzne podoby. V súčasnosti neexistuje jednotný návod na diverzifikáciu vysokého školstva a každé riešenie musí rešpektovať podmienky v ktorých konkrétny vysokoškolský systém funguje. V súvislosti s problémom diverzifikácie na Slovensku kladú výstupy Národného projektu otázku, či je v súčasnej situácii jediným riešením „binarita“ systému s profiláciou celých vysokých škôl. Rôzne vysoké školy majú rôzne silné stránky a podporou týchto silných stránok vznikne šanca na spontánnu diverzifikáciu systému nie na binárny, ale skôr na multidimenzionálny.

Fenomén širokého prístupu k vysokoškolskému vzdelávaniu na Slovensku sa analyzuje aj z pohľadu konceptuálneho modelu vývoja vysokoškolských systémov v posledných desaťročiach (elitné, masové, univerzálne) a konštatuje sa konflikt situácie na Slovensku medzi širokým prístupom k vysokoškolskému vzdelávaniu a jeho usporiadaním s konkrétnym poukázaním na to, ako sa tento konflikt prejavuje.

V súvislosti s profesijne zameraným segmentom vysokého školstva sa konštatuje, že hranica medzi týmto a akademickým segmentom ide naprieč inštitucionálnym usporiadaním. Pre profesijne zamerané vysokoškolské vzdelávanie je kľúčovým prepojenie na „svet práce“. Výstupy Národného projektu uvádzajú aj rámec charakteristík profesijného vysokoškolského vzdelávania. Upozorňujú zároveň na uzavretosť akademického prostredia na Slovensku tvoriacu prekážku prepojenia na prax. Pritom spolupráca vysokých škôl a praxe je kritická v oblasti zabezpečenia kvality, obsahu študijných programov a formulovania dlhodobej stratégie.

Prepojenie na trh práce sa úzko súvisí s predvídaním kvalifikačných požiadaviek tohto trhu. Výstupy Národného projektu dokumentujú, ako sa tento problém rieši v niektorých krajinách. Slovensko je v rámci prieskumov medzinárodných organizácií, ktoré sa touto otázkou zaoberajú (napr. EÚ, OECD) zaradené do najnižšej úrovne krajín, kde je predvídanie v úplných začiatkoch.

Výstupy Národného projektu zhrňajú do niekoľkých bodov to najvýznamnejšie, čo je v oblasti prepojenia na trh práce aktuálne pre najbližšiu budúcnosť. Ústredným bodom pôsobnosti vysokej školy zostáva miera zhody medzi poslaním/misiou vysokej školy a jej organizačnou štruktúrou a činnosťou, ktorú reálne vykonáva. Viacero otázok však zostáva otvorených. Osobitne významné z nich sa týkajú uplatniteľnosti sústreďovania sa na

vzdelávacie výstupy v prostredí diverzity vzdelávacích metód a požiadaviek na rozvoj prenositeľných zručností.

Do oblasti vzťahov vysokého školstva a potrieb spoločnosti patrí aj problematika odlivu mozgov. Podľa výstupov Národného projektu je potrebné situáciu v tejto oblasti na Slovensku pokladať za vážnu, pretože negatívne ovplyvňuje možnosti ďalšieho rozvoja Slovenska. Na možnosti rozvoja majú obmedzujúci vplyv aj nerovnosti v prístupe k vysokoškolskému vzdelávaniu, ktoré sú podľa analýz uvedených vo výstupoch Národného projektu v porovnaní s väčšinou európskych krajín stále vysoké.

3. Záver

V úvode k dokumentu *Koncepcia ďalšieho rozvoja vysokého školstva na Slovensku pre 21. storočie*, ktorý, ako sme spomínali v úvode tohto materiálu, vláda SR schválila pred 15 rokmi a je zatiaľ poslednou komplexnou víziou pre slovenské vysoké školstvo schválenou na úrovni vlády, sa v úvode píše:

1.1 Stručný opis súčasného stavu slovenského vysokého školstva

...

Slovenské vysoké školstvo je dnes z viacerých hľadísk v krízovom stave. ...

Hlavnými príčinami krízy slovenského vysokého školstva sú, okrem krízy základných hodnôt v spoločnosti, najmä chýbajúca koncepcia v oblasti vysokých škôl, dlhodobá kritická situácia v ich financovaní, podhodnotená a nepodporovaná veda na vysokých školách, neexistujúce inštitucionálne formy monitorovania a zabezpečovania kvality, neatraktívnosť akademického prostredia, najmä pre mladých ľudí, materiálne a spoločenské nedocenenie pracovníkov vysokých škôl, ale často i málo aktívny prístup samotných vysokých škôl k riešeniu svojich problémov.

Chýbajúca koncepcia, a tým aj chýbajúce dlhodobejšie pravidlá definujúce rámec pre prostredie, v ktorom vysoké školy vyvíjajú svoju činnosť, spôsobuje, že vysoké školy si nevytvárajú dlhodobejšie plány, tieto sa totiž nemajú o čo oprieť. To veľmi tlmí iniciatívu, ktorá by mohla viesť k vnútornej optimalizácii činností a čiastočne zmierňovať dôsledky kritической situácie vo financovaní Preto vo väčšine prípadov volia vyčkávací prístup, ktorý je – z istého pohľadu – v daných podmienkach optimálnym spôsobom prežívania. U časti akademickkej komunity možno badať aj vzrastajúcu apatiu a nezáujem o riešenie externých, ale i interných problémov vysokých škôl.

...

Tento opis by sme mohli prakticky bezo zmeny (snáď s výnimkou vety o dlhodobých plánoch, ktoré dnes vysoké školy musia tvoriť, pretože im to ukladá zákon – ale už jej záver, že sa dlhodobé plány / zámery vysokých škôl nemajú o čo oprieť, platí naplno aj dnes) použiť aj v materiáli o stave slovenského vysokého školstva v roku 2015. Napriek uvedenému máme k dispozícii z hľadiska prípravy vízie pre vysoké školstvo do nasledujúcich rokov podstatne viac, ako sme mali v roku 2000. V prvom rade je to 15-ročná skúsenosť z vývoja vysokého školstva, ktorého počiatkové podmienky boli v roku 2000 jasne sformulované, takže môžeme zhodnotiť, čo fungovalo, a čo nie. A máme k dispozícii aj viaceré čiastkové, ako i komplexnejšie analýzy, ktoré sa o takéto zhodnotenia pokúšajú a na základe ich výsledkov navrhujú, ako pokračovať.

Tento materiál sa venoval dvom takýmto analýzám. Ako sme indikovali už v úvode, prvou z nich je *Správa o stave školstva a o systémových krokoch na podporu jeho ďalšieho rozvoja*,

*Potreba systémových zmien slovenského vysokého školstva
a príspevok národného projektu Vysoké školy ako motory rastu k ich príprave a realizácii*

ktorá sa v roku 2013 pokúsila o komplexnú analýzu stavu slovenského vysokého školstva a navrhla aj systémové kroky pre jeho ďalší rozvoj pokrývajúce celú oblasť vysokého školstva. Druhú analýzu predstavujú výstupy národného projektu *Vysoké školy ako motory rastu*. Tento projekt mal v porovnaní so Správou užší záber, ale v oblastiach, na ktoré sa koncentroval, sa v analýzach dostal vo viacerých prípadoch hlbšie ako Správa. Zastávame názor, že kombinácia týchto dokumentov predstavuje nezanedbateľnú pridanú hodnotu. Za istú pridanú hodnotu možno snáď pokladať aj doplňujúce informácie a poznámky autora, z ktorých viaceré boli pôvodne súčasťou Správy, ale nedostali sa do jej konečného znenia.

Na záver zostáva len vysloviť nádej, že tak Správa ako aj Národný projekt prispejú k tomu, aby sa slovenské vysoké školstvo dostalo z nelichotivej situácie, v ktorej sa dnes nachádza.

Príloha: Zoznam systémových krokov navrhnutých v Správe o stave školstva a o systémových krokoch na podporu jeho ďalšieho rozvoja pre oblasť vysokého školstva

Poznámka: Z označenia úlohy vyplýva jej príslušnosť k jednotlivým zámerom uvedeným v časti 1 (prvá číslica kódu zodpovedá číslu zámeru).

Úloha VŠ-1-1: Zabezpečiť postupné a udržateľné zvyšovanie finančných prostriedkov na činnosť vysokých škôl kombináciou opatrení na podporu získavania vlastných zdrojov vysokých škôl, zvyšovania dotácií z verejných zdrojov v rámci možností štátneho rozpočtu trvalým dôrazom na zvyšovanie efektívnosti využívania finančných prostriedkov a ostatných aktív vysokých škôl. Rozpočtu trvalým dôrazom na zvyšovanie efektívnosti

Úloha VŠ-1-2: Upraviť a stabilizovať systém rozpisu dotácií zo štátneho rozpočtu vysokým školám so zameraním sa na odstránenie jeho súčasných nedostatkov a účinnejšiu podporu kvality plnenia poslania vysokých škôl.

Úloha VŠ-1-3: Upraviť systém riadenia vo vysokom školstve so zameraním na zvýšenie jeho efektívnosti a kvality.

Úloha VŠ-1-4: Systematicky zlepšovať prístup k informáciám pre všetkých zainteresovaných.

Úloha VŠ-1-5: Zjednodušiť zákon o vysokých školách a ostatnú vysokoškolskú legislatívu.

Úloha VŠ-2-1: Podporovať posilňovanie postavenia vysokoškolských učiteľov v spoločnosti.

Úloha VŠ-2-2: Systémovo riešiť zlepšenie odmeňovania vysokoškolských učiteľov, výskumných a umeleckých pracovníkov a ostatných zamestnancov verejných vysokých škôl v závislosti od možností štátneho rozpočtu.

Úloha VŠ-2-2: Systémovo riešiť zlepšenie odmeňovania vysokoškolských učiteľov, výskumných a umeleckých pracovníkov a ostatných zamestnancov verejných vysokých škôl v závislosti od možností štátneho rozpočtu.

Úloha VŠ-2-3: Systémovo vyžadovať od vysokých škôl zabezpečenie kvality vysokoškolských učiteľov.

Úloha VŠ-2-4: Posilňovať medzinárodný rozmer pri obsadzovaní miest vysokoškolských učiteľov a výskumných pracovníkov.

Úloha VŠ-3-1: Upraviť systém externého zabezpečovania kvality vzdelávania.

Úloha VŠ-3-2: Podporovať internacionalizáciu v oblasti vysokoškolského vzdelávania.

Úloha VŠ-3-3: Reformovať externé štúdium tak, aby sa podmienky na jeho úspešné skončenie zhodovali s podmienkami na úspešné skončenie denného štúdia

Úloha VŠ-4-1: Upraviť systém financovania sociálnej podpory študentov.

Úloha VŠ-4-2: Podporovať vznik a rozvoj centier pomoci pre študentov so zdravotným postihnutím (so špecifickými potrebami).

Úloha VŠ-5-1: Cielene podporovať rozvoj doktorandského štúdia ako najvyššieho nástroja na rozvoj ľudských zdrojov.

Úloha VŠ-5-2: Ďalej rozvíjať systém pre komplexné hodnotenie výskumu na vysokých školách založený na prevzatí postupov dobrej praxe v medzinárodnom meradle.

*Potreba systémových zmien slovenského vysokého školstva
a príspevok národného projektu Vysoké školy ako motory rastu k ich príprave a realizácii*

Úloha VŠ-5-3: *V rámci dotácií zo štátneho rozpočtu na vysoké školstvo primeraným spôsobom posilňovať motivačné finančné nástroje na podporu vysokých škôl dosahujúcich výborné výsledky vo výskume a vývoji.*

Úloha VŠ-5-4: *Podporovať internacionalizáciu v oblasti vysokoškolského výskumu a vývoja.*

Úloha VŠ-5-5: *Vytvorenie nástrojov na podporu výskumných aktivít v oblastiach dôležitých z hľadiska spoločnosti, ktoré v súčasnosti nedosahujú medzinárodne akceptovateľnú úroveň.*

Úloha VŠ-6-1: *Podporovať aktivity vysokých škôl reagujúce na aktuálne a očakávané potreby spoločenskej a hospodárskej praxe.*

Úloha VŠ-6-2: *Podporovať aktivity vysokých škôl pri rozvoji regiónu.*

Úloha VŠ-6-3: *Podporovať spoluprácu vysokých škôl so súkromným sektorom.*